

ısrarlı davetine direnmesini konu edinir (*Diwana Feqiyê Teyran*, s. 189-217; Celîlê Celîl, I, 189-197; Hugo Makas, s. 50-52).

Abdurrakîb Yûsuf, Sîsebân vadisinde ashabin kâfirler karşısında mağlûp duruma düşmüşken Hz. Ali sayesinde üstünlük sağladığı savaşı anlatan ve Şeyh Hâlid-i Zebârî'ye nisbet edilerek yayımlanan *Sîsebân Hikâyesî*'nin de *Dimdim* hikâyesiyle olan benzerliğinden hareketle Faki-yi Teyrân tarafından yazılmış olabileceğini belirtir (*Şaîrên Klasik*, s. 34-36; krş. Adak, s. 243, 272). Bazıları *Ferh û Sîti* hikâyesini de Teyrân'a nisbet ederler (Qanatê Kurdo, s. 71). Haydar Ömer, *Fekiyê Teyrân: Hayâtühû ve şîruhû ve kıymetühû'l-fenniyye* adıyla bir eser (Beyrut 1993, 2012), Abdusamet Yigit (Berlin 2010) ve Ronî War (İstanbul 2011, 2013), *Feqiyê Teyran* ismiyle birer roman kaleme almış, Yaşar Kemal *Karınca'nın Su İçtiği* adlı eserinde Faki-yi Teyrân'ın menkıbevî hikâyesine uzunca yer vermiştir (s. 335-374).

BİBLİYOGRAFYA :

Feqiyê Teyran, *Diwana Feqiyê Teyran* (nşr. Seîd Dêreşî), İstanbul 2011, neşreden giriş, s. 7-57, ayrıca bk. tür.yer.; Mukâtîl b. Süleyman, *Tefsîr*, Beyrut 1423, IV, 282-283; Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü'l-tenzil* (nşr. M. Abdullah en-Nemr v.dğr.), Riyad 1417/1997, V, 63-65; VIII, 82-85; Ferîdüddin Attâr, *Manîku'l-tayr* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1341 hş./1962, s. 77-102; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî – İbrâhîm Ettafeyyîş), Kahire 1384/1964, XVIII, 37-41; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Yedi Meclis* (trc. Hicabi Kırılancı), İstanbul 2007, s. 67-74; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1423, XVII, 148-153; İbşihî, *el-Müsteṭraf fi külli fennin müsteṭraf* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1401/1982, s. 169-170; Melayê Cizirî, *Diwan* (nşr. Zeynelâbidin Kaya – M. Emin Narozi), Stockholm 1987, s. 15, 22, 310-323 (Arapça hurufat kısmı, s. 221-226); Ahmedê Xanî, *Mem û Zîn* (trc. Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 1968, s. 63; A. Jaba, *Recueil de notices et récits kourdes*, St. Petersburg 1860, s. 8, 87-90, Kürtçe kısım, s. 14; M. Emîn Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve Kürdistân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 354-355; a.mlf., *Meşâhîrü'l-Kürd ve Kürdistân fi'd-devri'l-İslâmî*, Bağdad 1364/1945, II, 109; Ahmed b. Muhammed el-Bühtî ez-Zivingî, *el-İkdü'l-cevherî fi şerhi Divânî's-şeyhi'l-Cezerî*, Kamışlı 1379/1959, s. 914-924; D. N. MacKenzie, "Malâ-ê Jizrî and Faqî Tayrân", *Yâdnâme-yi İrânî-yi Minorskî* (nşr. Muctebâ Mînovî – İrec Efşâr), Tahran 1348 hş., s. 125-130; Celîlê Celîl, *Zargotina Kurdi*, Moskva 1970, I, 36, 37-38, 189-197; H. Makas, *Kurdische Texte im Kurmânji-Dialekte*, Amsterdam 1979, s. 50-52; Qanatê Kurdo, *Tarîxa Edebyeta Kurdi*, Stockholm 1983, I, 70-89; Abdülreşîb Yûsuf, *Şaîrên Klasik ên Kurd*, Uppsala 1988, s. 29-49, 52; Zeynelâbidin Zinar, *Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî*, Stockholm 1991, s. 52-87; Mehmed Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*,

İstanbul 1999, s. 19, 20, 22, 24, 27, 32, 41; Mârif Heznedâr, *Mêjûyê Edebê Kurdî*, Hêvîr 2001, s. 76, 81, 100, 177; Yaşar Kemal, *Karınca'nın Su İçtiği*, İstanbul 2002, s. 335-374; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târih-i Meşâhîr-i Kürd* (nşr. M. Mâcid Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş., I, 198-199; Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985* (trc. İbrahim Bingöl – Cemil Gündoğan), İstanbul 2005, s. 146, 159; a.mlf., "Dimdim", *Elr.*, VII, 404-405; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemû a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 542; Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul 2007, I, 192-211; Reşid Fındî, *el-Fikrû'l-kaumi el-Kürdî beyne Hânî ve Hacı Kâdir el-Kûyî*, Dahuk 2008, s. 11, 41, 44, 55, 99; a.mlf., "Feqîh Tayrân: Şâîru't-taşavvuf ve'l-felsefe ve'l-gazel", *el-Mede's-sekâft-Sekâfe Kürdiyye*, sy. 604, Bağdad 18 Şubat 2006, s. 11; İzzeddin Mustafa Resûl, *el-Vâkı'îyye fi'l-edebi'l-Kürdî*, Erbil 2010, s. 58-60; Zülküf Ergün, *Dî Peydabûna Edebiyata Kurdi Ya Li Cizira Botan De Karigeriya Bajarvaniye* (yüksek lisans tezi, 2012), Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye Yaşayan Diller Enstitüsü, s. IV, VI, 7, 43, 44-48, 84, 86, 166-171; Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdi ya Klasik*, İstanbul 2013, s. 48, 50, 70, 76, 166, 168, 198-199, 211-218, 225, 243, 252, 272, 368; M. Xalid Sadîni, *Feqiyê Teyran: Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, İstanbul 2014; a.mlf., "Çend mesele di derbareyi Feqiyê Teyran de", *Nûbihar*, XXII/127, İstanbul 2014, s. 31-35; Herekol Azîzan [Celadet Ali Bedir-Xan], "Klasikên Me: An Şahir û Edîben Me Ên Kevin", *Hawar: Kovara Kurdi – Revue Kurde*, IX/33, Şam 1941, s. 812-813; Thomas Bois, "Coup d'oeil sur la littérature Kurde", *el-Mesriq*, XLIX/2, Beyrut 1955, s. 203, 205; a.mlf., "Kurds (Folklore and Literature)", *EP* (İng.), V, 481-482; Mahmut Kiper, "Feqiyê Teyra edî kal e, nexweşek pîr bi hal e", *Çira*, III/12, Stockholm 1998, s. 15-17; Aryan Tek, "Li Dor Behsa Patronajê Mem û Zîna Ehmedê Xanî", *Mukaddime*, sy. 3, Mardin 2010, s. 44, 47, 48, 59; a.mlf., "Mem û Zîn ve Hüsn ü Aşk Karşılaştırması Bağlamında Klasik Kürt ve Türk Edebiyatı Üzerine Notlar", *Varlık*, sy. 1248, İstanbul 2011, s. 12; a.mlf., "Kürt ve Türk Edebiyatlarının Ortak Havuzu", *Derin Tarih*, sy. 17, İstanbul 2013, s. 42; Ömer Uluçay, "Dî Helbest û Berhehemên Feqiyê Teyran De Rêzên Nasnav'an", *Tiroj*, IX/55, İstanbul 2012, s. 52-54; V. Minorsky, "Kurds (Folklore, Literature, Newspaper)", *El*, IV, 1154.

AHMET ÖZEL

FÂKİHÂNÎ (الفاكهاني)

Ebû Hafs Tacüddîn Ömer
b. Alî b. Sâlim b. Sadaka el-Lahmî
el-İskenderânî el-Fâkihânî
(ö. 734/1334)

Mâlikî fakihi ve muhaddis.

654'te (1256) İskenderiye'de doğdu. Kendisinden nakledilen bu bilgiye karşılık (Muhammed b. İbrâhîm el-Cezerî, III, 705) Burhâneddin İbn Ferhûn 656'da doğduğunu zikreder (*ed-Dibâc*, s. 287). Soyu Yemen'deki Kahtânîler'in Kehlânî koluna bağlı Lahm kabilesine dayanır. Fâkihânî

nisbesi meyve satıcılığıyla ilgili olup İbn Hacer el-Askalânî'nin onu İbnü'l-Fâkihânî diye anması (*ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 178) bu mesleği babasının da yaptığını ima eder. Fâkihî nisbesiyle de bilinir.

İlk tahsilini İskenderiye'de tamamlayarak Fâkihânî, Arapça'yı ve Kur'an ilimlerini Muhammed b. Abdullah el-Mâzûnî ve Mekînüddin Abdullah b. Mansûr el-Esmer'den öğrendi. İskenderiye kadısı Nâsirüddin İbnü'l-Müneyyir'den Mâlikî fıkhi, Şâfiî muhaddisi Ali b. Ahmed el-Garrâfî'den hadis okudu. Ebû Abdullah Muhammed İbn Tarhân'dan Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserini ve *Sünen-i Tirmizî*'yi dinledi. Şâzelî şeyhi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Mürsî'nin ilim sohbetlerine katıldı. 684 (1285) yılından önce Kahire'ye gitti ve eğitimine uzun yıllar burada devam etti. Şehâbeddin el-Karâfî, Necmeddin İbnü'r-Rif'a, İbn Dakikûl'îd, Bedreddin İbn Cemâa, İbnü'n-Nehâs el-Halebî, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'den ders aldı. Kadî Cemâleddin Muhammed b. Abdülazîm es-Sekâtî'den İbn Mâce'nin *es-Sünen*'ini dinleyip icâzet aldı. Ardından döndüğü İskenderiye'de ders okuttu ve fetva verdi. 731'de (1331) Kudüs'e, orada birkaç ay kaldıktan sonra gittiği Dimaşk'ta Şâfiî Kadısı Alemüddin el-Ahnâî başta olmak üzere âlimlerle ilmî müzakerelerde bulundu. Aynı yıl aralarında İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Kesîr gibi âlimlerin de yer aldığı 400 fakihle birlikte hacca gitti. Hacdan sonra İskenderiye'ye döndü ve ölümüne kadar derslerine ve hadis rivayetine devam etti. Öğrencileri arasında İbn Hişâm en-Nahvî, İbn Merzûk el-Hatîb, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Ebû Bekir Şerefeddin İbn Cemâa, Cemâleddin İbn Hadîde el-Ensârî, Abdülvehhâb el-Herevî sayılmaktadır. Zehebî ve Ahnâî gibi âlimlerle rivayet alışverişinde bulundu, bunlarla karşılıklı ders yaptı. Fâkihânî, tabakat yazarlarının çoğuna göre 7 Cemâziyelevvel 734 (14 Ocak 1334) tarihinde İskenderiye'de vefat etti. Kâtib Çelebi, İbnü'l-İmâd, İbn Hacer ve Süyûtî gibi müellifler 731'de (1331) öldüğünü kaydeder. Zirikî, müellifin *et-Taḥrîr* adlı eserinin yazma bir nüshasında bu kitabı 733'te tamamladığına dair ifadesinden hareketle doğru tarihin 734 olduğunu belirtir (*el-A'lâm*, V, 56).

Fâkihânî herhangi bir idarî görev alarak ilimle meşgul olmuş, fıkıh, hadis, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda kendini geliştirmiştir. Eserlerinden hareketle yaşadığı dönemde yaygın olan Eş'arîliği benimsediği söylenebilir. Tarikata intisabından söz edilmemekle birlikte Şâzelîyye

tarikâtına yakın olduğu, sûfilerle arkadaşlık yaptığı, onların edep ve ahlâkını benimseyişi kaydedilir. Bununla birlikte bid'at ve aşırılıklara karşı tavır almış, *el-Mevrid* adlı eserinde regaib namazı, mevlid kandili kutlamaları ve bu törenler sırasında gerçekleştirilen dine ve ahlâka aykırı çalgılı ve danslı etkinlikleri eleştirmiştir. Başta fıkıh ve hadis olmak üzere birçok ilim dalında vukuf sahibi olan Fâkihânî kaynaklarda ahlâk ve yaşayışıyla örnek bir kişi diye zikredilir. Mâlikî mezhebinin temel metinlerinden İbn Ebû Zeyd'in *er-Risâle*'sine yazdığı şerhte bir kısım tercihlerde bulunması ve mezhepteki bazı mesâilin naklinde kendisinden sonraki eserlerde referans alınması mezhep içindeki konunun güçlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte mezhep taassubu taşımadığı da belirtilir. Cemmâî'nin *'Umde-tü'l-aḥkâm* ve Nevevî'nin *el-Erba'in*'ine yazdığı kapsamlı şerhler İbn Hacer başta olmak üzere kendisinden sonraki şârihlere kaynak teşkil etmiştir.

Eserleri. 1. *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr şerḥu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. Medine İslâm Üniversitesi'nde Rumda Sâlihuddin, Abdülmecîd b. Yûsuf el-Mutlak, Beşîr b. İmâm Ali ve Abdullah b. Merzûk b. Râşid es-Suhaymî tarafından ayrı bölümler halinde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir (2004-2005). 2. *Riyâzû'l-efḥâm fî şerḥi 'Umde-tü'l-aḥkâm*. Cemmâî'ye ait aḥkâm hadisleri derlemesinin şerhidir. Şerhinde kırk beş esere atıfta bulunan Fâkihânî doğu ve batı İslâm ulemâsının görüşlerini bir araya getirmiştir. Bu eser de Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Bedr b. Nâsir b. Süleyman el-Ömer, Abdülalîm b. Ubeydullah er-Râikî, Sâlih b. Avvâdî el-Karnî ve Yâsir b. Gâzî b. Ahmed Mansûrî tarafından ayrı bölümler halinde yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmış (1428/2007), eserin bazı neşirleri de gerçekleştirilmiştir (nşr. Şerîfe el-Ömerî, I-III, Beyrut 1430/2009; nşr. Nûreddin Tâlib, I-V, Küveyt 1431/2010). 3. *el-Menhecû'l-mübîn fî şerḥi'l-Erba'in*. Nevevî'nin meşhur kırk hadis mecmuasının orta hacimde bir şerhidir (nşr. Ebû Abdurrahman Şevket b. Rifkî b. Şevket, Riyad 1428/2007). 4. *el-Ġāyetü'l-kuşvâ fî'l-ke-lâmi 'alâ âyeti't-takvâ*. Gazzâlî'nin *İḥyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i esas alınarak Tahrim sûresinin 2 ve 3. âyetlerinin tefsir edildiği eserde tasavvufî bir yaklaşım görülmektedir (nşr. Muhammed Yahyâ Beydak, Beyrut 1415/1995; nşr. Muhammed Şâyib Şerîf, *Mecmû' fîhi min nevâdiri türâsi'l-Mâlikiyye* içinde, Beyrut 1424/2003, s.

193-227). 5. *el-İşâre fi'n-naḥv*. Kaynaklarda *el-İşârât* ve *Muḥaddime fi'n-naḥv* olarak da anılan muhtasar bir eserdir (nşr. Mahmûd Muhammed el-Âmûdî, *Mecelle-tü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye li'l-buḥûsi'l-insâniyye*, XX/1, Medine 2012, s. 215-230). 6. *Telḥîşü'l-'ibâre fî şerḥi'l-İşâre* (*Şerḥu'l-İşâre*). Müellifin *el-İşâre fi'n-naḥv* adlı eserine yazdığı bir şerh olup (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2322). Esma bint Muhammed el-Assâf tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (Külliyetü't-terbiye li'l-benât, Riyad 1412). Fâkihânî'nin, Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin *el-İşâre* adlı nahiv kitabına *Şerḥu'l-İşâre fi'n-naḥv* adıyla bir şerh yazdığına dair bilgi (*el-Ġāyetü'l-kuşvâ*, neşredenin girişi, s. 14) yanlıştır ve muhtemelen kendi eserine yazdığı bu şerhle karıştırılmıştır. 7. *el-Fecrû'l-münîr fî's-salâti 'ale'l-be-şîri'n-nezîr* (nşr. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî, Beyrut 2011). 8. *el-Mevrid fi'l-ke-lâm 'alâ 'amelî'l-mevlid* (nşr. Ali b. Hasan b. Abdülhamîd, *Resâ'il fi ḥukmi'l-iḥtişâl bi'l-mevlidî'n-Nebevî* içinde, Riyad 1419/1998, I, 6-14). Fâkihânî'nin kendi kitaplarında ve diğer kaynaklarda zikredilen başka eserleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâkihânî, *Riyâzû'l-efḥâm fî şerḥi 'Umde-tü'l-aḥkâm* (nşr. Nûreddin Tâlib), Küveyt 1431/2010, neşredenin girişi, s. 9-28; a.mlf., *el-Menhecû'l-mübîn fî şerḥi'l-Erba'in* (nşr. Ebû Abdurrahman Şevket b. Rifkî b. Şevket), Riyad 1428/2007, neşredenin girişi, s. 5-16; a.mlf., *el-Ġāyetü'l-kuşvâ fî'l-ke-lâmi 'alâ âyeti't-takvâ* (nşr. M. Yahyâ Beydak), Beyrut 1415/1995, neşredenin girişi, s. 9-20; Muhammed b. İbrâhîm el-Cezerî, *Târîḥu ḥavâdişi'z-zamân ve ebnâ'tih* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1419/1998, III, 704-705; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1419/1998, XVIII, 370-371; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhebe* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1417/1996, s. 286-287; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. M. Seyyid Câdelhak), Kahire, ts. (Dârü'l-kütübî'l-hadis), III, 178-179; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 458; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1170, 1883; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 169; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 204-205; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 56.

MURAT ŞİMŞEK

FALLMERAYER, Jacob Philipp

(1790-1861)

Alman siyaset yazarı,
gazeteci, tarihçi ve seyyah.

10 Aralık 1790'da Brixen yakınlarında (bugün İtalya'daki Güney Tirol bölgesi) Tschötsch üzüm bağları tepelerinde küçük bir köy olan Baierdorf'ta dünyaya

geldi. Bölge Habsburglar'ın mevrus topraklarından olup 1805'te Bavyera Krallığı'na bırakılmış, 1814'te tekrar Avusturya'nın eline geçmiştir. On iki çocuklu fakir bir ailenin yedinci çocuğu olan Fallmerayer'in babası gündelikçi idi. Temel eğitimi manastırdaki papazlardan aldı, çok dilli bir bölgenin dil öğrenme yeteneği üstün bir bireyi olarak az zamanda kendini gösterdi, yörenin bağlı olduğu Brixen Belediyesi Kilise Okulu için hazırlandı, erken yaşlarda Grekçe ve Latince ile tanıştı. 1809'da İmparator Napolyon dönemi Fransız istilâları içinde Tiroler'de de kendini gösteren ayaklanmalar esnasında Bavyera'daki üniversite şehri olan Salzburg'a gitti, burada özel ders vermek suretiyle geçimini sağlamaya ve tahsilini sürdürmeye çalıştı. 1813 yazında askere alındı ve Fransa'ya karşı yapılan Hanau (Frankfurt yakınlarında) savaşında (30-31 Ekim 1813) çarpıştı. 1818'de askerlikten ayrıldı ve Augsburg'daki bir ilkokulda çalışmaya başladı. 1826'da Münih'teki bir lisede genel tarih ve filoloji hocalığına tayin edildi. Burada geçirdiği dört yıl içinde tarih hocası olarak isim yaptı.

1824'te Danimarka Akademisi'nin açtığı, Trabzon İmparatorluğu tarihiyle ilgili yarışmaya katılarak birincilik ödülü aldı. Viyana, Venedik gibi merkezlerde Grek ve Şark kaynaklarından geliştirip hazırladığı bu eseri (*Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*) 1827'de Münih'te basıldı. Mora yarımadası tarihine dair *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters* isimli çalışmasıyla tekrar dikkatleri çeken Fallmerayer, bu eserleriyle Bavyera Akademisi muhabir üyeliğini kazanmış olmakla beraber hâlâ lise hocalığı yapıyordu. Üniversite hocalığına geçmek istiyorsa da bu arzusu kabul görmüyordu. Bunun sebeplerinin başında her iki kitabında zamanın modası olan Helen hayranlığını (Philhellenizm) zedeleyici bir tutum içinde olması gelmekteydi. Özellikle Mora'ya dair kitabının kopardığı fırtına bunda etkili oldu (Märtl, s. 16). Bavyera Kralı I. Ludwig, Helen hayranlığının önde gelen simalarındandı, oğlu Otto da 1832'de yeni Yunanistan'ın ilk kralı seçilmişti. Daha Landeshut'ta bir lise talebesiyken, Trabzon İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Rum ahalinin Türk idaresi altında dinî açıdan eski dönemlerden çok daha rahat bir hayat sürdüğü gibi düşünceleri yüzünden eleştirildiği bilinen Fallmerayer'in (a.g.e., s. 20) Trabzon kitabında dünyevî iktidarın kilisenin hâkimiyetine girdiğini söylemesi, gençlik